

UO‘K 551.4:379.85

EKOTURIZIMNI RIVOJLANTIRISHDA GIDROLOGIK RESURSLARNING AHAMIYATI**(Qashqadaryo havzasi misolida)****Yusupov Baxriddin Bobonazarovich** – *geografiya fanlari bo'yicha falsafa doktori*by8784976@gmail.com**Tuychiyev Shohimardon Abduqodir o'g'li** – *talaba*tuychiyevgeog@mail.ru**Shamshiyev Ozodbek Sindor o'g'li** – *talaba*shamshievgeog@mail.ru*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Urgut filiali***ЗНАЧЕНИЕ ГИДРОЛОГИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В РАЗВИТИИ ЭКОТУРИЗМА****(на примере бассейна Кашкадарья)****Юсупов Бахриддин Бобоназарович** – *доктор философии по географическим наукам***Туйчиев Шохимардон Абдукадырович** – *студент***Шамшиев Озodbек Синдорович** – *студент**Ургутский филиал Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова***THE IMPORTANCE OF HYDROLOGICAL RESOURCES IN THE DEVELOPMENT OF ECOTOURISM****(on the example of the Kashkadarya basin)****Yusupov Baxriddin Bobonazarovich** – *Doctor of Philosophy in Geographical Sciences***Tuychiyev Shohimardon Abdulkadirovich** – *student***Shamshiyev Ozodbek Sindorovich** – *student**Urgut branch of Samarkand State University named after Sharof Rashidov***Tayanch so'zlar:** tog' ekoturizmi, tabiiy sharsharalar, o'rmon, daryo, g'or, ko'l, dam olish uylari va sanatoriyalar.**Rezyume.** Maqolada Qashqadaryo havzasi landshafti va tabiiy-iqlim sharoiti tufayli bu yerda tog'lar va daryolar, va qadimiy shaharlardan iborat juda ko'p noyob tabiat yodgorliklari mavjud. Ekoturistik imkoniyatlari va ulardan samarali foydalanish masalalariga bag'ishlangan.**Ключевые слова:** горный экотуризм, природные водопады, леса, реки, пещеры, озера, дома отдыха и санатории.**Резюме.** Статья посвящена вопросам возможностей экотуризма и их эффективного использования в силу ландшафтных и природно-климатических условий Кашкадарьинской котловины, где расположено множество уникальных природных памятников, включая горы, реки и древние города.**Key words:** mountain ecotourism, natural waterfalls, forests, rivers, caves, lakes, holiday homes and sanatoriums.**Summary.** The article is devoted to the issues of ecotourism opportunities and their effective use due to the landscape and natural-climatic conditions of the Kashkadarya Basin, where many unique natural monuments are located, including mountains, rivers and ancient cities.

Kirish. Keyingi yillarda mamlakat bo'ylab eng mashhur sayohat yo'nalishlari orasida an'anaviy tarzda Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent yetakchilik qilmoqda. Shu bilan birga, ekologik va gastronomik turizmga qiziqish sezilarli darajada oshgan tobora ko'proq mehmonlar Farg'ona vodiysi hamda mamlakat janubiga sayohatni tanlamoqda. Yil boshidan O'zbekistonga jami 9,7 milliondan ortiq xorijiy fuqarolar tashrif buyurdi. 2025-yil noyabr oyida respublikaga 1 million 170 ming xorijiy sayyoh tashrif buyurdi. Ushbu natija o'tgan yilgi ko'rsatkichdan 13,2 foizga yuqori bo'ldi. Kirish turizmining barqaror o'sishi vizalar tartibining soddalashtirilishi, to'g'ridan-to'g'ri aviaqatnovlar geografiyasining kengaytirilishi hamda xalqaro miqyosda O'zbekiston turizmining faol targ'ib etilishining yaqqol samarasidir. Qashqadaryo havzasi hududida O'rta Osiyo tabiatiga xos bo'lgan barcha landshaftlarni uchratish mumkin. Qadimiy sug'orma yassi tekisliklar, adirlar, o'rtacha va baland yonbag'rlari archa o'rmoni bilan qoplangan tog'lar, tog' tizmalarini kesib o'tgan juda chuqur daryolarining daralari, mangu qor muzliklar bilan qoplangan baland tog'lar kabi bir-biri bilan ketma-ket almashinuvchi landshaft komplekslari viloyat tabiatining xilma-xil ekanligini ko'rsatadi. Bu sanab o'tilgan landshaft komplekslari janubi-g'arbdan, shimoli –

sharq tomon viloyat hududi doirasida bir biri bilan almashinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Qashqadaryo viloyati ham turizmida o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib. tadqiq etishda R.Davidov, A.V.Drozdoz, V.V.Xrabovchenko, T.V.Bochkaryova, L.I.Egorenkov, A.Taksanov, A.N.Nigmatov, N.T.Shamuratova, B.Kamolov, M.Xoshimov, S.N.Abduvohidov, Q.S.Yarashev, R.Usmonova, X.Jumaev, Sh.Xalmurodov, O'.B.Badalovlar va boshqa mualliflarning shu sohada bajargan ilmiy-tadqiqot ishlarining adabiyotlarini tahlil qilgan holda metodologik asos sifatida oldik.

Tahlil va natijalar. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohatlar ichida turizm hozirgi kunda eng istiqbolli soha sifatida qaralmoqda, Prezident farmoni bilan "O'zbekiston – 2030" tasdiqlangan strategiyasida xorijiy turistlar sonini 15 millionga, ichki sayyohlar sonini 25 millionga, ziyorat turizmi bo'yicha keladigan turistlar sonini 3 million nafarga oshirishni o'z oldiga maqsad qilgan [7]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 5-dekabrda "G'elon" turistik-rekreatsion zonasini va xalqaro umummavsumiy kurortni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-424-son Qarori. Shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-

noyabrdaǵı “Qashqadaryo viloyatining tog‘li rekreatsion hududlarida zamonaviy xızmat ko‘rsatish va turizm obyektlarını barpo etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”ǵı PQ-376-son Qarorlarını asos sifatida oldik. Qashqadaryo havzasining eng qalin gidrografik to‘riga eǵa bo‘lgan hududdir. Bu tog‘larda Qashqadaryo havzasining deyarli barcha yirik daryolari (G‘uzordaryodan boshqa) boshlanadı. Bu hududda Qashqadaryoga chap tomondan nisbatan sersuv irmoqlar – Jinnidaryo, Oqsuv va Tanxoz daryolari quyadı. Qashqadaryo havzasining o‘ng sohilida yirik irmoqlar yo‘q. Qashqadaryoning o‘ng irmoqlarını Qoratepa tog‘larining janubiy yonbag‘irlaridan oqib tushadigan Shoro‘bsoy, Makridsoy, Oyoqchisoy va Qalqamasoy (Qumdaryo) hosil qiladı.

V.L.Shults va L.I.Shalatova Qashqadaryo havzasi daryolarını to‘yinish xususiyatlariga ko‘ra uchta guruhga ajratadı: 1. Qor-muzlik, 2. Qor suvidan, 3. Qor-yomg‘ir suvlaridan to‘yinadigan daryolar. Jumladan, daryolar, ko‘llar, yer osti suvlari, muzliklar, buloqlar gidroteknik inshootlar shular jumlasidan bo‘lib, ular o‘ziga xos tabiiy qonuniyatlar asosida geografik tarqalish xususiyatiga eǵa. Ichki suvlarning ushbu xususiyati ekoturizimni rivojlantirish uchun juda qulay sharoit yaratib beradı [6]. Bundan tashqari, Hisor davlat qo‘riqxonasi hududida katta-kichik 10 yaqin ko‘l bor. Jumladan, G‘elon bo‘limida 3ta, Miraki bo‘limida 3ta, Tanxozdaryo bo‘limida 1ta va Qizilsuv bo‘limida 3 ta, ko‘l mavjud. Ekoturizimni rivojlantirishda daryolar, ko‘llar, buloqlar va suv omborlari kabi gidrologik resurslar asosiy rekreatsion omil bo‘lib, landshaft jozibadorligini oshiradı, qayiqda sayr, baliq ovlash, suzish va sog‘lomlashtirish maskanlarını yaratish orqali sayyohlar oqimini jalb qiladı va mahalliy ekotizim barqarorligini ta‘minlaydı.

Viloyatda gidrologik yodgorliklari jumladan, tog‘ etaklari va tog‘ oralig‘i soylarida tabiiy ravishda hosil bo‘lgan tabiat manzaralari, ya‘ni relyef shakllari, g‘orlar, buloqlar, chashma suvlari va hokazolar mintaqa gidrologik ekoturizimni imkoniyatlarını oshiradı. Ayrim daryo vodiylari – Qorasuv, G‘ilondaryo, Naushur, Tamshush va boshqa soylar vodiylari bo‘ylab ko‘p kunlik ekoturistik marshrutlarni uyushtirish imkoniyatlari bor. Bundan tashqari, ekoturistlar bu yerda tabiat qo‘ynida dam olishdan tashqari, mahalliy aholining turli hunarmandchiligi bilan (G‘ilon Ko‘l, Sarchashma qishloqlari), aholining qadimiy an‘analari bilan tanishish imkoniyatlariga eǵa bo‘ladilar. Shu bilan birga quydagı xususiyatlar ekoturizmning to‘liqroq va chuqurroq tavsiflanishini ta‘minlaydı.

❖ Jozibadorlik va ekoturizim: Toza suv havzalari mavjud hududlar dam oluvchilar uchun jozibador bo‘lib, ekologik marshrutlarning asosini tashkil etadı.

❖ Turizm turlari: Gidrologik resurslar asosida ekoturizmning turlari (suv sayohatlari, qushlarni kuzatish) va sog‘lomlashtirish (shifobaxsh suvlar) yo‘nalishlari rivojlanadı.

❖ Barqarorlik: Suv resurslaridan oqılona foydalanish, tabiiy muhitni saqlash va mahalliy aholining daromad manbalarını oshirish orqali ekologik muvozanatni saqlashga xızmat qiladı.

❖ Hududiy rivojlanish: Suv obyektlari joylashgan hududlar (mintaqalar) ekoturistik zonalarını barqaror rivojlantirish uchun muhim salohiyatga eǵa.

Gidrologik resurslarni muhofaza qilish va ulardan to‘g‘ri foydalanish ekoturizmning kelajagini belgilab

beruvchi asosiy omillardan hisoblanadı. Ayniqsa, tabiatning ajoyib va go‘zal manzarasi, tabiat yodgorligi bo‘lgan sharsharalar (Ko‘kbuloq, Sovuqbuloq, Tatar, Xo‘kizburun, Teres, Mudin, Suvtushar) kishiga zavq bag‘ishlaydı. Kichik sharsharalar ham unutilmas taassurotlar qoldiradı, ayniqsa ulkan qoyalar va tovushlari tabiatning ajoyib mo‘jizasi ekaniga ishonch hosil qilasiz. Sharsharalar kabi diqqatga sazovor joylar kamdan-kam uchraydı [9].

Qashqadaryo havzasi relyefi turlicha tuzilishga eǵa. Tog‘ va tog‘oldi qismining xushmanzaraligi ekoturizimni rivojlanishiga ancha qulay. Doimiy qor va muzliklar, tog‘ va daryo, soy vodiylari, tabiat yodgorliklari, karst shakllari, g‘orlar, daralar ajoyib ekskursiya obyektlari bo‘la oladı.

1-rasm. Suvtushar sharsharasi hududi turistik master rejasi

Hisor davlat qo‘riqxonasida bir mo‘jiza – mashhur Suvtushar sharsharasi bor. U mamlakatimizdagi eng baland va sersuv sharshara hisoblanadı. 84 metr balandlikka eǵa sharsharadan yilning may-iyul oylarida har soniyada 5-6 kub metr suv otilib tushadı. Shu jarayonda hosil bo‘lgan zarrachalar 250-300 metr, kuchli shamol esib turgan paytlarda 500-600 metrgacha sachrab tarqaladı va ajoyib mikroiklim hosil qiladı. Qo‘riqxona hududidan boshlanadigan va oqib o‘tadigan soylar, irmoqlar, daryolar o‘zining suv o‘zanida turli shakl va ko‘rinishdagi sharsharalar hosil qiladı. Ulardan eng yirigi Suvtushar

sharsharasidir [9]. Ushbu sharshara qo'riqxonaning Miraki bo'limining, Suvtushar soyining boshlanish qismida, dengiz sathidan 2100 metr balandlikda joylashgan bo'lib. Sharsharaning katta qoya toshlar va archazorlar orasida joylashganligi bilan tabiat shaydolarini o'ziga maftun etadi [4]. Ushbu sharshara Hisor tog' tizmasining 4000 metr balandlikdagi, Osmontalash qorli qoyalardan paydo bo'lgan suvlar hisobiga hosil bo'ladi [2]. O'ziga xos ajib bir kuyni chalib, turgan sohibjamolning uzun yoyilgan kokillarini eslatuvchi suvning shiddatli oqimi ushbu sharshara suvini ko'pirtirib, oppoq holatga olib keladi.

Shuning uchun mahalliy aholi orasida gohida uni "Suttushar" sharsharasi deb ham atashadi [8]. BMTning taraqqiyot dasturi "Global ahamiyatga ega bo'lgan bioxilmaxillikni muhofaza qilish maqsadida muhim tog'li hududlarda o'rmonlardan va tabiiy resurslardan barqaror foydalanish va boshqarish loyihasi" tomonidan 2022-yilda Miraki bo'limining Suvtushar sharsharasidagi 108,0 gektar qo'riqlanma hududda jami 1,2 mlrd. so'm loyiha mablag'lari hisobidan ekoturistik infratuzilma qurish ishlari amalga oshirildi. Unda milliy uslubdagi 5 ta bessedka, 1 ta Axborot markazi, 5 ta ko'priki, 480 metr yo'lakcha, 153 ta quyosh batareyasi yordami yoritiladigan yoritgichlar, 5260 metr chegara to'siqlari, 1 ta nazorat posti, 1 ta ishchilar xonasi, 1 ta kuzatish paviloni, o'tovlar uchun joy kabi bir qancha zamonaviy ekoturizm maskanlari namunaviy loyiha asosida barpo etildi.

Avvalda bu hudud qat'iy qo'riqlanadigan rejimga ega bo'lib, sayyohlar tashrif buyurishlari taqiqlangandi. Lekin O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 20 martdagi PQ-4247-sonli "Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 6-fevraldagi 1599 sonli topshirig'i ijrosi yo'lida ekologik turizmni rivojlantirish uchun qo'riqxonaning ayrim uchastkalarida tabiatni qo'riqlash maqomini (qo'riqlanadigan zona rejimidan) o'zgartirish ishlarini tashkillashtirishga imkon tug'ildi [7]. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 18-fevraldagi «Hisor davlat qo'riqxonasining qo'riqlanma zonasini belgilash chora-tadbirlari to'g'risida»gi 94-sonli qaroriga ko'ra, umumiy maydoni 13231,3 ga bo'lgan, jumladan, 11231,3 ga turli yerdan foydalanuvchilar yerlaridagi qo'riqlanadigan zona va 2000 ga hududda tabiatni qo'riqlash maqomi o'zgartirildi [3]. Tanxozdaryo bo'limining dengiz sathidan **3 ming 200** metr balandlikda joylashgan, **Sarituz** kengliklaridan boshlanadigan **Sarituz soyining** eng yuqori qismida, dengiz sathidan **3 ming 200** metr balandlikda, uzunligi **100** metrdan ortiq bo'lgan, faqat bahor oylarida erigan qor, yomg'ir, buloq suvlaridan paydo bo'ladigan "**Oq kamar**" sharsharasi mavjud, sharshara **Sarituz** soyining serqoya kesik toshlari orasidan ilon izi yo'nalishi bo'ylab, o'ynoqi harakatlari bilan pastga qarab oqishi qo'riqxona tabiatiga ajoyib ko'rinish kasb etadi. Toshidan toshga urilib oqayotgan o'z o'ljasiga hamla qilmoqchi bo'lgan ilonni eslatuvchi tez oqar suv zarralari mazkur yerda o'sadigan endemik o'simliklarni namlik bilan taminlaydi [3].

Qashqadaryoning irmog'i hisoblangan Yakkabog'daryo o'zani bo'ylab antropogen va tabiiy lanshaftlar uyg'unlashib ketgan turizm marshurtlaridan hisoblanadi. Yakkabog'daryo o'zani bo'ylab dengiz sathidan **2 ming**

400 metr balandlikda joylashgan, Yakkabog'daryoning o'ng biqinida, daryo yuzasidan 170 m sathda, boshlanadigan balandligi, **17** metrdan ortiq bo'lgan, bahor oylarida suvi bir muncha ko'p bo'ladi aksincha yoz oylari kamayib qoladi. Erigan qor, yomg'ir, buloq suvlari hisobiga paydo bo'ladigan mahalliy aholi tomonidan, *Sovuqbuloq deb nomlanuvchi sharshara* mavjud, sharshara soyining serqoya kesik toshlari orasidan o'ynoqi harakatlari bilan pastga qarab oqishi tushayotgan suvning ohangi kishiga zavq bag'ishlaydi. Ayniqsa, yuzingizga urilgan suv zarralari, tog'ning salqin shabbodasi hayotga bo'lgan yangicha qarash, yuqori kayfiyatni baxsh eta oladi.

Ana shu sharsharadan 3km lar chamasi, Yakkabog'daryo o'zani bo'ylab dengiz sathidan **2 ming 600** metr balandlikda joylashgan, Yakkabog'daryoning chap biqinida, daryo yuzasidan 120 m sathda, boshlanadigan balandligi qariyb 30 metr, yoysimon shakldagi eni 4 metrcha keladigan sharshara toshdan-toshga urilib, kishi ruhiyatini ko'taradi. Qor, yomg'ir, buloq suvlari hisobiga paydo bo'lgan Tatar sharsharasi ham aynan shu yerda joylashgan. Ulkan qoyalardan kamalakmisol tovlanib tushayotgan benazir va bebaho suv bahru-dilingizni ochadi. Unga qarab huzurlanasiz, ko'zlar quvnaydi. Toza havodan to'yib-to'yib nafas olgingiz mumkin [5]. Sharshara taftidan biroz bo'lsa-da, orom olishga intilgan yurtdoshlarimiz bu so'lim, bahavo maskanga intiladi. Jumladan, Hisor tog'ining janubiy g'arbiy qismida uzunligi 3 km. (kanyon) Qal'ai Sheron darasi tik qoyalar bilan o'ralgan bo'lib, qoya devorlari balandligi 220-240 metrgacha yetadi. Daraning pastki qismi qalin o'rmon bilan qoplangan, o'rmondagi ayrim archalarning yoshi 7-8-asrga teng. Darada "Xo'kiz burun" va "Baytal dumi" sharsharasi, dinozavr izlari mavjud. Sharsharalar mavsumiy hisoblanib, tog'lar ustidagi qorlar erishi natijasida hosil bo'ladi va ajoyib turistik obyektlar hisoblanadi. Bu hududlarda ekstremal turizm, alpinizm, tog' turizmi, rafting, speleoturizm, etnoturizm, rekreatsion turizmni rivojlantirish maqsadga muvofiq. Respublikamiz sharsharalari turizimdagi ahamiyati quyidagi holatlarga ko'ra juda kattadir [8].

Sharsharalar zahirida Suvtushar sharsharasi master rejasi asosida turizmni rivojlantirish uchun quyidagi muammolarini bartaraf etish maqsadga muvofiqdir.

❖ Turistik sayohatlar uyushtirish uchun qulay hamda rangbarang landschaft komplekslarini kesib o'tuvchi qadimgi yo'llarning mavjuti;

❖ Sharsharalar joylashgan chekka hududlarda boy milliy an'ana va xalq urf-odatlarini, sharqona mehmondo'stlik elementlarining nisbatan ko'proq saqlanib qolganligi;

❖ Sharsharalarning geografik muhit bilan naqadar uyg'unlashib ketganligi tufayli qaytarilmas joziba kasb etishi;

Sharsharalar zahirida turizmni rivojlantirish uchun quyidagi muammolarini bartaraf etish maqsadga muvofiqdir.

❖ hududlarni ixotalash;

❖ hududga keluvchilar sonini tartibga solish va talab darajasida xavfsizlikni ta'minlash;

❖ o'tkazish punktlarini tashkil etish;

❖ keluvchilar bilan ishlash punkti - turistik ob'ektlarga keluvchilarga chipta (ruxsatnoma)lar sotish uchun o'tkazish punkti bo'lishi lozim;

❖ ko‘prik qurilishi – sayyohlarning soylar orqali o‘tishini qulaylashtirish uchun;

❖ obyekt hududida dam olish joylarini tashkil etish va tamosha maydonini qurish - hozirda keluvchilar “esdalik uchun” suratga tushish maqsadida imkon boricha sharsharaga yaqinroq kelishga va soyga tushishga harakat qilishadi. Natijada to‘planish kuzatiladi, xavfsizlik talablariga rioya etilmaydi, soy ifloslanadi. Bunday salbiy ta’sirlarni istisno qilish va baxtsiz hodisalarni oldini olish uchun tamosha maydonini qurish taklif etiladi.

❖ obyekt hududida eko so‘qmoqlar tashkil etish – keluvchilarga qulay bo‘lishi uchun sharsharaga olib boruvchi eko so‘qmoq qurish kerak bo‘ladi. Bunda so‘qmoqning kerakli darajada kengligi, qoplamasini ko‘rib chiqish, shuningdek, sayyohlar xavfsizligi uchun ixotalar

o‘rnatilishi lozim. Bunday so‘qmoqni tashkil etish tashrif buyuruvchilarni tabiiy o‘simlik qoplamini bosib tashlamasligiga xizmat qiladi;

Xulosa. Qashqadaryo havzasi tog‘ va tog‘oldi ekoturistik resurslarning musaffo havosi, bebaho tabiati, har xil kasalliklarni davolovchi shifobaxsh mineral manbalar, iqlim xususiyati va sport-sog‘lomlashtirish joylari ekoturistik imkoniyatlarni yaratishda qulay sanaladi. Havzaning tabiiy sharoiti, ichki suvlari, iqlim va o‘simlik dunyosining o‘ziga xosligi ko‘plab dam olish zonalarini, sog‘lomlashtirish oromgohlari qurishga sharoit yaratadi. Chunki, ekoturistik resurslardan oqilona foydalanish, ko‘rsatilayotgan xizmat turlarini ko‘paytirish va sifatini zamon talablariga moslashtirish, foydalanilmayotgan yangi turistik imkoniyatlarni ishga solish bo‘yicha vazifalar belgilanishi zarur.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-noyabrda «Qashqadaryo viloyatining tog‘li rekreatsion hududlarida zamonaviy xizmat ko‘rsatish va turizm obyektlarini barpo etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-376-son Qarori.

2. Abdullayev S.I. Qashqadaryo viloyati geografiyasi fanidan ma‘ruzalar matni.

3. Jumayev X.X. Qashqadaryo viloyati turizm-rekreasiya salohiyatini baholash va turizm infratuzilmasining hududiy tizimlarini takomillashtirish. PhD diss. avtoref. – Samarqand: 2022.

4. Mamatov A.M., Abdullaev S.I., Xo‘jamqulov B.E., Hisor davlat qo‘riqxonasi O‘rta Osiyo tog‘ tabiatining andozasi. – Qarshi: «Nasaf», 2010.

5. Yarashev Q.S., Yusupov B.B. Tabiiy muhofaza etiladigan hududlarda ekoturizmni rivojlantirish masalalari (Hisor davlat qo‘riqxonasi misolida). – Toshkent: // O‘zMU xabarlari, Tabiiy fanlar. 2022 3/2.

6. Yusupov B.B. Tabiiy muhofaza etiladigan hududlarda ekoturizmni rivojlantirish masalalari (Hisor davlat qo‘riqxonasi misolida). – Toshkent: // O‘zMU xabarlari, Tabiiy fanlar. 3/2, 2022.

7. Yarashev Q.S. Janubiy O‘zbekiston daryo havzalari landshaflarining funksional-dinamik bog‘liqligi hamda ularni landshaft-ekologik rayonlashtirish. Geografiya fanlari doktori (Dsc) diss. avtoref. – Samarqand: 2022.

8. Yarashev Q.S. Yusupov B.B. Ekoturizm resurslardan oqilona va samarali foydalanishning ayrim masalalari (Dehqonobod tumani misolida). Farg‘ona vodiysida zamonaviy geografik tadqiqotlar: metodlar, nazariya va amaliyot. // FarDU xabarlari. – Farg‘ona: 30.03.2024.

9. Yusupov B. Qashqadaryo havzasi tog‘ va tog‘oldi landshaflarida ekoturizmni rivojlantirishning ayrim masalalari. // O‘zbekiston zamini, – Toshkent: №2, 2024. 90-b.

10. Qashqadaryo viloyati turizm boshqarmasi axborot xizmati bo‘limi.